

DOI 10.5281/zenodo.19856775

Link: <https://doi.org/10.5281/zenodo.19856775>

ДАВЛАТ ХУСУСИЙ ШЕРИКЛИК ЛОЙИҲАЛАРИНИ МОЛИЯЛАШТИРИШ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ МЕХАНИЗМЛАРИ ЙЎЛЛАРИ (ЎЗБЕКИСТОН ТАЖРИБАСИ МИСОЛИДА)

Исаев Аҳрор Фаҳриддинович
Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги
Бизнес ва тадбиркорлик олий мактаби

Аннотация: Мақолада Ўзбекистон шароитида давлат-хусусий шериклик лойиҳаларини молиялаштириш самарадорлигини оширишнинг назарий ва амалий жиҳатлари тадқиқ этилган. Унда давлат-хусусий шериклик механизмларининг иқтисодий моҳияти, молиялаштиришнинг асосий манбалари, давлат ва хусусий сектор ўртасида рискларни тақсимлаш хусусиятлари ҳамда мамлакатда ушбу лойиҳаларни амалга ошириш амалиёти кўриб чиқилган. Тадқиқот натижасида лойиҳаларнинг молиявий самарадорлигига салбий таъсир этувчи асосий омиллар, жумладан, рискларнинг юқорилиги, лойиҳаларни баҳолаш тизимининг етарлича такомиллашмаганлиги ва институционал салоҳиятнинг чекланганлиги аниқланган. Шунингдек, молиявий инструментларни диверсификация қилиш, давлат қўллаб-қувватлаш механизмларини такомиллаштириш, халқаро молия институтлари билан ҳамкорликни кенгайтириш, рақамли бошқарув технологияларини жорий этиш ва мониторинг тизимини кучайтириш зарурлиги асослаб берилган. Хулоса сифатида, давлат-хусусий шериклик лойиҳаларини молиялаштириш самарадорлигини ошириш Ўзбекистонда инвестиция муҳитини яхшилаш, инфратузилмани ривожлантириш ва барқарор иқтисодий ўсишни таъминлашнинг муҳим омили экани таъкидланган.

Калит сўзлар: давлат-хусусий шериклик, молиялаштириш, самарадорлик, инвестициялар, рисклар, инфратузилма, давлат қўллаб-қувватлаши, Ўзбекистон.

Аннотация: В статье исследуются теоретические и практические аспекты повышения эффективности финансирования проектов государственно-частного партнёрства в условиях Узбекистана. Рассмотрены экономическая сущность механизмов государственно-частного партнёрства, основные источники финансирования, особенности распределения рисков между государством и частным сектором, а также действующая практика реализации таких проектов в стране. Выявлены ключевые факторы, влияющие на финансовую эффективность проектов, включая высокий уровень рисков, недостаточную проработанность системы оценки проектов и ограниченность институционального потенциала. Обоснована необходимость диверсификации финансовых инструментов, совершенствования механизмов государственной поддержки, расширения сотрудничества с международными финансовыми институтами, внедрения цифровых технологий управления и усиления мониторинга эффективности. Сделан вывод о том, что повышение эффективности финансирования проектов государственно-частного партнёрства выступает важным условием развития инфраструктуры, улучшения инвестиционного климата и обеспечения устойчивого экономического роста Узбекистана.

Ключевые слова: государственно-частное партнёрство, финансирование, эффективность, инвестиции, риски, инфраструктура, государственная поддержка, Узбекистан

Кириш

Замонавий иқтисодиёт шароитида давлат-хусусий шериклик механизмлари инфратузилмани ривожлантириш, инвестиция ресурсларини жалб қилиш ва давлат хизматлари сифатини оширишнинг муҳим воситаларидан бирига айланмоқда. Айниқса, бюджет имкониятлари чекланган, лекин иқтисодиёт тармоқларини модернизация қилиш эҳтиёжи юқори бўлган мамлакатларда давлат-хусусий шериклик лойиҳалари катта амалий аҳамият касб этади. Бундай ҳамкорлик давлат ва хусусий сектор манфаатларини уйғунлаштириш, инвестиция рискларини тақсимлаш ва узоқ муддатли стратегик вазифаларни ҳал этиш имконини беради.

Давлат-хусусий шериклик, аввало, давлат органлари ва хусусий бизнес субъектлари ўртасида муайян ижтимоий-иқтисодий аҳамиятга эга лойиҳаларни амалга ошириш бўйича узоқ муддатли ҳамкорлик шакли сифатида намоён бўлади. Унинг асосий моҳияти шундан иборатки, давлат инфратузилма ва ижтимоий соҳалардаги муҳим вазифаларни бажариш учун хусусий секторнинг молиявий ресурслари, инновацион ёндашувлари ва бошқарув салоҳиятини жалб этади. Шу билан бирга, хусусий шерик давлат томонидан яратилган ҳуқуқий кафолатлар, бозор имкониятлари ва даромад олиш механизмлари асосида фаолият юритади.

Сўнги йилларда Ўзбекистонда давлат-хусусий шериклик муносабатларини ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Мамлакатда мазкур соҳани тартибга солувчи қонунчилик базасининг яратилиши, институционал механизмларнинг шакллантирилиши ва йирик инвестиция лойиҳаларининг амалга оширилиши ДХШнинг миллий иқтисодиётдаги аҳамияти ошиб бораётганини кўрсатади. Хусусан, энергетика, транспорт, соғлиқни сақлаш, таълим ва коммунал хизматлар соҳаларида ДХШ лойиҳаларини амалга ошириш бўйича салмоқли ишлар олиб борилмоқда. Бу эса давлат бюджетига тушадиган юкни камайтириш, хусусий капитал иштирокини кенгайтириш ва замонавий инфратузилмани шакллантиришга хизмат қилмоқда.

Шу билан бирга, давлат-хусусий шериклик лойиҳаларининг самарадорлиги кўп жиҳатдан уларни молиялаштириш тизимига боғлиқ. Амалиёт шуни кўрсатадики, лойиҳани молиялаштириш манбалари етарлича диверсификация қилинмагани, рискларни тақсимлаш механизмлари тўлиқ ишлаб чиқилмагани, лойиҳаларни баҳолаш жараёнларида камчиликлар мавжудлиги ҳамда институционал салоҳиятнинг чекланганлиги ДХШ лойиҳаларининг тўлиқ самара билан амалга оширилишига тўсқинлик қилмоқда. Айниқса, инфратузилма лойиҳаларининг катта капитал талаб қилиши ва узоқ муддатли хусусиятга эга экани уларнинг молиявий барқарорлигини таъминлашни алоҳида долзарб масалага айлантиради.

Мазкур жиҳатлардан келиб чиқиб, давлат-хусусий шериклик лойиҳаларини молиялаштириш самарадорлигини ошириш масаласи нафақат назарий, балки муҳим амалий аҳамиятга ҳам эга. Самарали молиялаштириш механизми давлат ва хусусий сектор ўртасидаги ҳамкорликни мустаҳкамлайди, инвесторлар ишончини оширади, лойиҳаларнинг молиявий барқарорлигини таъминлайди ва уларнинг натижадорлигини кучайтиради. Шунингдек, бу мамлакатда инвестиция муҳитини яхшилаш, замонавий инфратузилмани ривожлантириш ва барқарор иқтисодий ўсишни таъминлашнинг муҳим шарт ҳисобланади.

Ушбу мақоланинг мақсади Ўзбекистон тажрибаси асосида давлат-хусусий шериклик лойиҳаларини молиялаштириш самарадорлигини оширишнинг назарий ва амалий жиҳатларини таҳлил қилиш, мавжуд муаммоларни аниқлаш ва уларни бартараф этиш бўйича илмий асосланган таклифларни ишлаб чиқишдан иборат.

ДХШ лойиҳаларини молиялаштиришнинг назарий асослари

Давлат-хусусий шериклик лойиҳаларини молиялаштириш масаласи замонавий иқтисодий муносабатлар тизимида муҳим ўрин тутади. Чунки давлат томонидан ижтимоий ва ишлаб чиқариш инфратузилмасини ривожлантиришга бўлган эҳтиёж доимий равишда ошиб бормоқда, бироқ бюджет маблағлари барча соҳаларни тўлиқ қамраб олиш учун ҳар доим ҳам етарли бўлавермайди. Ана шундай шароитда давлат-хусусий шериклик механизми давлат ва хусусий сектор ресурсларини бирлаштириш орқали йирик ва узоқ муддатли лойиҳаларни амалга ошириш имконини беради. Бу механизм нафақат қўшимча молиявий манбаларни жалб қилиш, балки бошқарув самарадорлигини ошириш, инновацион ёндашувларни жорий этиш ва хизматлар сифатини яхшилашга ҳам хизмат қилади.

Назарий жиҳатдан қаралганда, давлат-хусусий шериклик — бу давлат ва хусусий шерик ўртасида муайян инфратузилмавий ёки ижтимоий аҳамиятга эга объектларни яратиш, модернизация қилиш, молиялаштириш ва бошқариш бўйича узоқ муддатли ҳамкорлик шаклидир. Бундай ҳамкорликда ҳар икки томоннинг манфаатлари уйғунлаштирилади: давлат аҳоли учун муҳим хизматлар ва объектларни ривожлантириш имкониятига эга бўлса, хусусий сектор инвестиция киритиш ва даромад олиш имкониятини қўлга киритади. Шу боис, ДХШ лойиҳаларининг иқтисодий моҳиятини тушунишда уларнинг молиялаштириш модели асосий ўринлардан бирини эгаллайди.

ДХШ лойиҳаларининг ўзига хос хусусияти шундаки, улар одатда узоқ муддатли инвестиция характерига эга бўлади. Бу эса молиялаштириш жараёнини оддий тижорат лойиҳаларидан фарқли равишда мураккаблаштиради. Биринчидан, бундай лойиҳалар катта ҳажмдаги бошланғич капитал қўйилмаларини талаб қилади. Иккинчидан, уларнинг ўзини қоплаш даври нисбатан узоқ бўлади. Учинчидан, молиявий натижалар нафақат бозор

конъюнктурасига, балки давлат сиёсати, ҳуқуқий муҳит, тариф сиёсати ва аҳолининг хизматларга бўлган эҳтиёжи каби омилларга ҳам бевосита боғлиқ бўлади. Шунинг учун ДХШ лойиҳаларини молиялаштиришда манбалар таркиби, капитал тузилмаси ва рискларни тақсимлаш масалалари ҳал қилувчи аҳамият касб этади.

ДХШ лойиҳаларини молиялаштиришнинг асосий манбалари бир нечта йўналишни қамраб олади. Аввало, хусусий инвестициялар бундай лойиҳаларнинг асосий молиявий пойдевори ҳисобланади. Хусусий шерик лойиҳани амалга ошириш учун ўз маблағлари, жалб қилинган капитал ёки кредит ресурсларидан фойдаланиши мумкин. Бу давлат бюджетига тушадиган юкни камайтириш билан бирга, хусусий секторнинг бошқарув тажрибаси ва самарадорликка йўналтирилган ёндашувини ҳам жалб қилади. Шу билан бирга, давлат томонидан кафолатлар, субсидиялар, солиқ имтиёзлари ва бошқа қўллаб-қувватлаш механизмлари қўлланилиши мумкин. Бундай воситалар хусусий инвесторлар учун рискларни пасайтиради ва уларнинг лойиҳада иштирок этишга бўлган қизиқишини кучайтиради.

Шунингдек, халқаро молия институтлари ҳам ДХШ лойиҳаларини молиялаштиришда муҳим роль ўйнайди. Жаҳон банки, Европа тикланиш ва тараққиёт банки, Осиё тараққиёт банки каби институтлар молиявий ресурслар билан бир қаторда техник ёрдам, эксперт баҳолаш ва халқаро стандартларни жорий этиш имкониятини ҳам тақдим этади. Бу эса лойиҳаларнинг инвестициявий жозибдорлигини оширади, рискларни камайтиради ва молиялаштириш самарадорлигини таъминлашга хизмат қилади.

ДХШ лойиҳаларини молиялаштириш назариясида рискларни тақсимлаш тамойили алоҳида ўрин тутади. Ушбу тамойилга кўра, рисклар уларни бошқариш имконияти юқори бўлган томонга юкланиши керак. Масалан, қурилиш ва эксплуатация билан боғлиқ рисклар, одатда, хусусий сектор зиммасига юкланади, чунки у мазкур жараёнларни самарали ташкил этиш ва бошқаришда кўпроқ тажрибага эга. Сиёсий, ҳуқуқий ва макроиқтисодий рисклар эса кўпроқ давлат томонидан бошқарилиши мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Рискларнинг ана шундай оқилона тақсимланиши лойиҳанинг барқарорлигини таъминлайди, инвесторлар ишончини мустаҳкамлайди ва молиявий самарадорликни оширади.

Назарий ёндашувларга кўра, ДХШ лойиҳаларини молиялаштириш самарадорлиги фақат маблағ жалб қилиш имконияти билан эмас, балки ушбу маблағлардан қай даражада оқилона ва натижадор фойдаланиш билан ҳам белгиланади. Шу жиҳатдан “Value for Money” тамойили, яъни сарфланган ресурслар эвазига энг юқори ижтимоий ва иқтисодий натижага эришиш ғояси муҳим методологик асос ҳисобланади. Бундан ташқари, харажат ва фойда таҳлили, фискал рискларни баҳолаш, лойиҳанинг узоқ муддатли барқарорлигини

аниқлаш каби усуллар ҳам ДХШ молиялаштириш тизимининг назарий пойдеворини ташкил этади.

Давлат-хусусий шериклик лойиҳаларини молиялаштиришнинг назарий асослари давлат ва хусусий секторнинг манфаатли ҳамкорлиги, молиявий ресурсларнинг кўп манбалилиги, рискларни оқилона тақсимлаш ва самарадорликка йўналтирилган бошқарув тамойилларига таянади. Мазкур ёндашувлар ДХШ лойиҳаларининг иқтисодий моҳиятини тўлиқроқ англашга, уларнинг амалий аҳамиятини очиб беришга ва Ўзбекистон шароитида самарали молиялаштириш механизмларини шакллантиришга назарий асос бўлиб хизмат қилади.

Ўзбекистонда ДХШ молиялаштириш амалиёти

Сўнгги йилларда Ўзбекистонда давлат-хусусий шериклик муносабатларини ривожлантиришга қаратилган ислохотлар изчил амалга оширилмоқда. Мамлакатда инвестиция муҳитини яхшилаш, инфратузилма тармоқларини модернизация қилиш ва давлат хизматлари сифатини ошириш мақсадида давлат-хусусий шериклик механизмларини кенг қўллашга алоҳида эътибор қаратилган. Бу жараён, аввало, мазкур соҳанинг ҳуқуқий ва институционал асосларини шакллантиришдан бошланди. Давлат-хусусий шериклик тўғрисидаги қонунчилик базасининг яратилиши ҳамда махсус ваколатли органлар фаолиятининг йўлга қўйилиши ушбу соҳадаги амалий ишларни тизимли равишда ташкил этиш имконини берди.

Ўзбекистон амалиётида давлат-хусусий шериклик лойиҳалари, асосан, энергетика, транспорт, соғлиқни сақлаш, таълим, коммунал хизматлар ва инфратузилманинг бошқа муҳим тармоқларида амалга оширилмоқда. Бу соҳаларда давлат томонидан катта ҳажмдаги молиявий ресурсларга эҳтиёж мавжуд бўлгани ҳолда, хусусий секторнинг инвестиция имкониятлари ва бошқарув салоҳиятини жалб қилиш муҳим аҳамият касб этади. Шу нуқтаи назардан, ДХШ мамлакатда инфратузилмавий лойиҳаларни тезлаштириш, бюджет харажатларини оптималлаштириш ва хизмат кўрсатиш сифатини оширишнинг самарали механизми сифатида намоён бўлмоқда.

Амалиётда ДХШ лойиҳаларини молиялаштириш жараёни бир нечта изчил босқичлар асосида ташкил этилади. Дастлаб лойиҳанинг концепцияси ишлаб чиқилади ва унинг ижтимоий-иқтисодий аҳамияти асосланади. Кейинги босқичда молиявий ва иқтисодий самарадорлик баҳоланиб, лойиҳани амалга оширишнинг мақбул шакли аниқланади. Шундан сўнг хусусий шерикни танлаш мақсадида танлов ёки тендер жараёнлари ўтказилади. Танланган хусусий шерик билан шартнома тузилиб, лойиҳани молиялаштириш механизми ишлаб чиқилади. Ушбу босқичларнинг ҳар бири лойиҳанинг умумий самарадорлиги ва унинг молиявий барқарорлигини таъминлашда муҳим аҳамиятга эга.

Ўзбекистонда ДХШ лойиҳаларини молиялаштиришда турли манбалардан фойдаланиш амалиёти шаклланиб бормоқда. Хусусий сектор томонидан тўғридан-тўғри инвестициялар киритилиши билан бир қаторда, давлат томонидан ер ажратиш, инфратузилма билан таъминлаш, кафолатлар бериш, айрим харажатларни қоплаш ёки солиқ имтиёзларини тақдим этиш каби қўллаб-қувватлаш чоралари ҳам қўлланилмоқда. Бундай ёндашув хусусий инвесторлар учун лойиҳаларнинг жозибадорлигини оширади ва молиявий рискларни маълум даражада пасайтиради.

Шу билан бирга, Ўзбекистон тажрибасида халқаро молия институтлари билан ҳамкорлик муҳим ўрин эгалламоқда. Жаҳон банки, Европа тикланиш ва тараққиёт банки, Осиё тараққиёт банки ва бошқа халқаро ташкилотлар иштирокида амалга оширилаётган лойиҳалар нафақат қўшимча молиявий ресурсларни жалб қилиш, балки лойиҳаларни тайёрлаш, баҳолаш ва бошқаришда халқаро стандартлар ва илғор тажрибаларни жорий этиш имконини ҳам бермоқда. Бу эса ДХШ лойиҳаларининг сифатини ошириш, уларнинг шаффофлигини таъминлаш ва инвесторлар ишончини мустаҳкамлашда муҳим омил сифатида намоён бўлади.

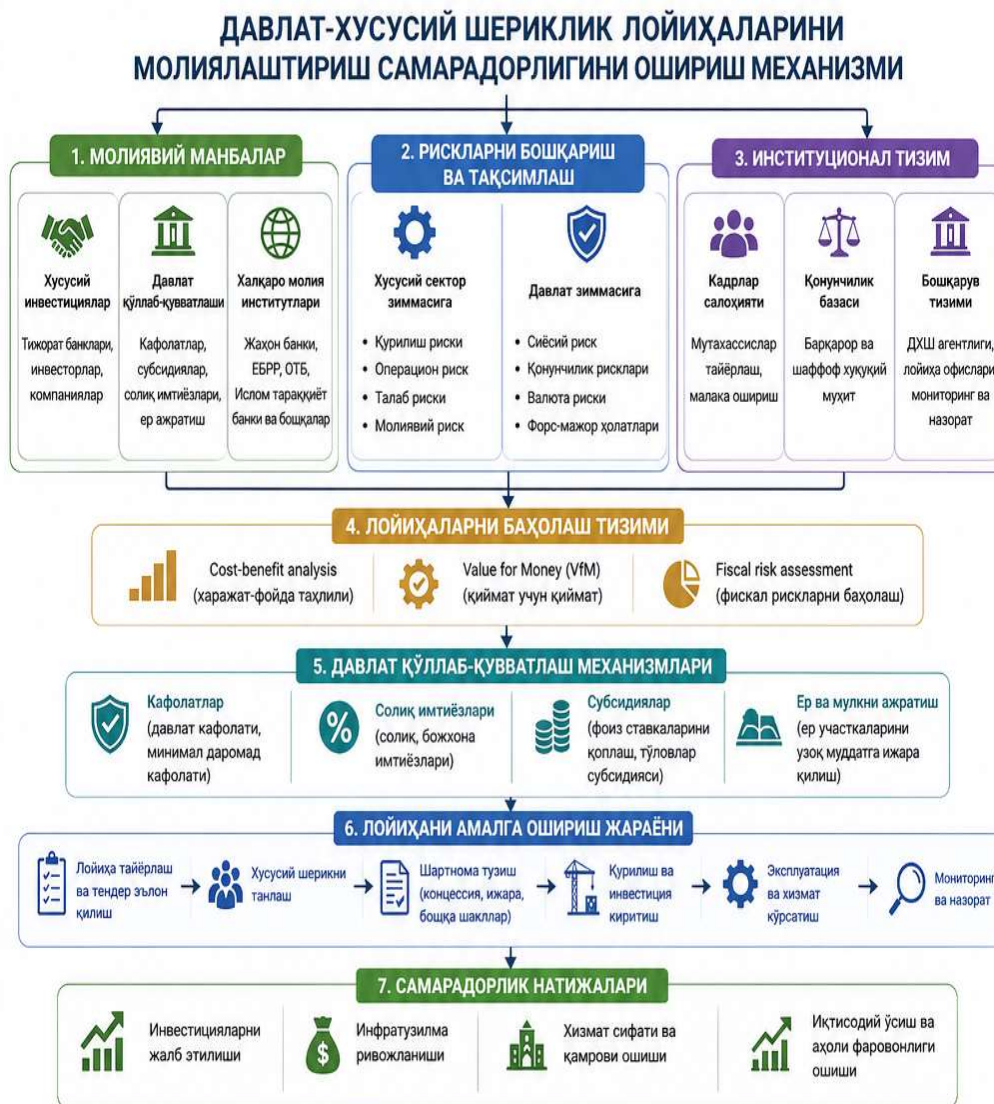
Айниқса, энергетика соҳасида амалга оширилаётган ДХШ лойиҳалари Ўзбекистондаги амалий тажрибанинг муҳим қисми ҳисобланади. Қайта тикланувчи энергия манбалари, иссиқлик электр станциялари ва электр таъминоти инфратузилмаси билан боғлиқ йирик лойиҳаларда хусусий капиталнинг иштироки кенгайиб бормоқда. Бу соҳада электр энергиясини харид қилиш бўйича узоқ муддатли шартномалар, давлат кафолатлари ва аниқ тартибга солинган шартнома механизмлари хусусий сектор учун барқарор даромад олиш имконини яратиб, инвестиция фаоллигини кучайтирмоқда.

Транспорт инфратузилмаси соҳасида ҳам ДХШ механизмларидан фойдаланиш амалиёти аста-секин ривожланмоқда. Автомобиль йўллари, логистика марказлари, аэропорт ва темир йўл инфратузилмасини ривожлантиришда хусусий секторни жалб қилиш мамлакат учун стратегик аҳамият касб этади. Бундай лойиҳалар, одатда, узоқ муддатли ва катта капитал талаб қилувчи хусусиятга эга бўлгани учун уларни молиялаштиришда давлат томонидан кафолатлар ва қўшимча рағбатлантирувчи механизмлар муҳим аҳамиятга эга.

Ижтимоий соҳаларда, хусусан, соғлиқни сақлаш ва таълим тизимида ДХШ молиялаштириш амалиётининг ривожланиши аҳоли учун хизматлар сифатини оширишга хизмат қилмоқда. Хусусий сектор иштирокида замонавий тиббиёт муассасалари, таълим марказлари ва бошқа ижтимоий объектларни ташкил этиш орқали давлат бюджетига тушадиган юк қисман енгиллашади. Бироқ, бундай лойиҳаларнинг ижтимоий аҳамияти юқори бўлгани сабабли уларни

молиялаштиришда давлат томонидан қўшимча қўллаб-қувватлаш, кафолатлар ва назорат механизмларини қўллаш талаб этилади.

Шу билан бирга, Ўзбекистонда ДХШ молиялаштириш амалиётида айрим муаммо ва чекловлар ҳам сақланиб қолмоқда. Айрим ҳолатларда лойиҳаларни тайёрлаш ва баҳолаш жараёни етарлича чуқур ташкил этилмайди, молиявий моделлар тўлиқ ишлаб чиқилмайди ёки хусусий инвесторлар учун рисклар юқори даражада қолиб кетади. Бундан ташқари, маҳаллий молия бозорининг чуқур эмаслиги, узоқ муддатли ресурсларнинг чекланганлиги ва малакали кадрлар етишмаслиги ҳам молиялаштириш самарадорлигига таъсир кўрсатади. Шу сабабли, мавжуд амалий тажрибани янада бойитиш ва халқаро илғор ёндашувларни миллий шароитга мослаштириш муҳим вазифалардан бири бўлиб қолмоқда.

1-расм. Давлат-хусусий шериклик лойиҳаларини молиялаштириш самарадорлигини ошириш механизмлари

1-расмда кўрсатилганидек, давлат-хусусий шериклик лойиҳаларини молиялаштириш самарадорлигини ошириш ўзаро боғлиқ бўлган бир неча механизмлар асосида таъминланади.

Мазкур расмда давлат-хусусий шериклик лойиҳаларини молиялаштириш самарадорлигини оширишнинг асосий йўналишлари тизимлаштирилган. Унда молиявий манбалар, рискларни бошқариш ва тақсимлаш, институционал тизим, лойиҳаларни баҳолаш усуллари, давлат қўллаб-қувватлаш механизмлари, лойиҳани амалга ошириш жараёни ҳамда кутилаётган самарадорлик натижалари ўзаро боғлиқ ҳолда акс эттирилган. Расмдан кўринадики, давлат-хусусий шериклик лойиҳаларининг самарадорлиги фақат молиявий ресурслар ҳажми билан эмас, балки рискларни тўғри тақсимлаш, институционал салоҳиятни мустаҳкамлаш, лойиҳаларни пухта баҳолаш ва давлат томонидан самарали қўллаб-қувватлаш чораларини қўллаш билан ҳам белгиланади. Шу жиҳатдан, мазкур схема давлат-хусусий шериклик лойиҳаларини молиялаштиришни кўп босқичли ва комплекс тизим сифатида тавсифлайди.

Молиялаштириш самарадорлигини ошириш муаммолари

Давлат-хусусий шериклик лойиҳаларини молиялаштириш самарадорлигини ошириш жараёнида бир қатор тизимли муаммолар мавжуд бўлиб, улар лойиҳаларнинг барқарорлиги ва инвестициявий жозибадорлигига бевосита таъсир кўрсатади. 1-расмда акс эттирилганидек, молиялаштириш самарадорлигига таъсир этувчи омиллар фақат молиявий манбалар билан чекланмайди, балки рискларни бошқариш, институционал муҳит, лойиҳаларни баҳолаш тизими ва давлат қўллаб-қувватлаш механизмлари билан ҳам узвий боғлиқдир. Шу боис, ушбу соҳадаги муаммоларни комплекс тарзда таҳлил қилиш муҳим аҳамият касб этади.

Аввало, ДХШ лойиҳаларида молиявий рискларнинг юқорилиги асосий муаммолардан бири ҳисобланади. Инфратузилмага оид лойиҳалар, одатда, катта ҳажмдаги бошланғич инвестицияларни талаб қилади ва уларнинг ўзини қоплаш муддати узоқ даврни қамраб олади. Бу эса хусусий инвесторлар учун молиявий ноаниқлик даражасини оширади. Хусусан, талаб ҳажмининг кутилган даражада шаклланмаслиги, тариф сиёсатидаги ўзгаришлар, валюта курслари тебраниши ва қарз ресурслари қийматининг ортиши лойиҳаларнинг даромадлигига салбий таъсир кўрсатиши мумкин. Натижада, хусусий сектор айрим ҳолатларда бундай лойиҳаларда иштирок этишдан тийилиши ёки қўшимча давлат кафолатларини талаб қилиши кузатилади.

Иккинчи муҳим муаммо — лойиҳаларни баҳолаш тизимининг етарли даражада такомиллашмаганлигидир. Амалиётда баъзи ҳолларда ДХШ лойиҳаларининг молиявий ва иқтисодий самарадорлиги чуқур таҳлил қилинмасдан туриб қарор қабул қилиш ҳолатлари учраб туради. Айниқса, харажат ва фойдани тўлиқ таққослаш, “Value for Money” тамойили асосида

лойиҳани баҳолаш, фискал рискларни олдиндан аниқлаш ва давлат учун узоқ муддатли мажбуриятларни ҳисобга олиш каби масалаларга ҳар доим ҳам етарлича эътибор қаратилмайди. Бу эса келгусида лойиҳанинг кутилган натижаларни бермаслигига ёки давлат зиммасида ортиқча молиявий юк шаклланишига сабаб бўлиши мумкин.

Шунингдек, хусусий сектор иштирокининг чекланганлиги ҳам молиялаштириш самарадорлигига таъсир этувчи омиллардан бири ҳисобланади. Гарчи давлат-хусусий шериклик хусусий капитални жалб қилишга қаратилган механизм бўлса-да, барча соҳаларда инвесторлар фаоллиги бир хил эмас. Айрим тармоқларда даромадлилик пастлиги, рискларнинг юқорилиги ёки ҳуқуқий кафолатларнинг етарли даражада аниқ эмаслиги хусусий шериклар учун лойиҳалар жозибадорлигини пасайтиради. Айниқса, ижтимоий соҳаларда фойдадан кўра ижтимоий самара устувор бўлгани учун хусусий сектор иштирокини таъминлаш қийинроқ кечади. Бу ҳолатда давлат томонидан мақсадли рағбатлантирувчи чоралар ва қўшимча кафолатлар талаб этилади.

Институционал салоҳиятнинг етарли эмаслиги ҳам ушбу соҳадаги долзарб муаммолар сирасига киради. ДХШ лойиҳаларини тайёрлаш, баҳолаш, музокара олиб бориш ва амалга ошириш жараёнлари юқори малакали мутахассисларни талаб қилади. Бироқ амалиётда давлат органлари ва айрим соҳавий тузилмаларда бундай мутахассислар етишмаслиги, халқаро стандартлар ва молиявий моделлаштириш усуллари бўйича амалий кўникмалар чекланганлиги кузатилади. Бу эса лойиҳаларни сифатли ишлаб чиқиш, шартнома шартларини тўғри белгилаш ва рискларни адолатли тақсимлаш имкониятларини пасайтиради.

Яна бир муҳим муаммо — молиявий манбаларнинг чекланганлиги ва уларнинг етарлича диверсификация қилинмаганлигидир. Амалда ДХШ лойиҳаларини молиялаштиришда кўпинча анъанавий манбаларга, яъни банк кредитлари ва хусусий инвесторлар маблағларига асосий урғу берилади. Бироқ узоқ муддатли инфратузилма лойиҳалари учун бундай манбалар доимо ҳам етарли ёки арзон ресурс бўлиб хизмат қилмайди. Инфратузилма облигациялари, ислом молияси инструментлари, аралаш молиялаштириш моделлари ва институционал инвесторларни кенг жалб қилиш амалиёти ҳали тўлиқ шаклланмагани молиялаштириш тизимининг имкониятларини чеклаб қўяди.

Шу билан бирга, давлат қўллаб-қувватлаш механизмларини амалга оширишда мувозанатни таъминлаш ҳам муҳим масаладир. Давлат кафолатлари, субсидиялар, солиқ имтиёзлари ва минимал даромад кафолатлари хусусий инвесторлар учун қулай шароит яратса-да, уларнинг ортиқча қўлланилиши давлат бюджетига қўшимча юк юклаши мумкин. Демак, бу механизмлар инвесторларни рағбатлантириш ва бюджет барқарорлигини сақлаш ўртасидаги мувозанат асосида қўлланилиши лозим.

ДХШ лойиҳаларини амалга ошириш жараёнида мониторинг ва назорат тизимининг етарлича самарали эмаслиги ҳам алоҳида эътибор талаб қилади. Лойиҳанинг дастлабки босқичида тўғри баҳолаш ўтказилган тақдирда ҳам, унинг ижроси давомида доимий мониторинг олиб борилмаса, кутилган натижаларга эришиш қийинлашади. КРІ кўрсаткичларининг аниқ белгиланмагани, ҳисобдорлик механизмларининг етарли эмаслиги ва амалий назорат воситаларининг заифлиги молиялаштириш самарадорлигини пасайтирувчи омиллардан ҳисобланади.

Хулоса

Тадиқот натижалари шуни кўрсатадики, давлат-хусусий шериклик (ДХШ) лойиҳаларини молиялаштириш самарадорлигини ошириш кўп омилли ва тизимли ёндашувни талаб этади. Замонавий иқтисодий шароитда ДХШ нафақат инфратузилмани ривожлантириш воситаси, балки давлат ва хусусий сектор ўртасида ресурслардан самарали фойдаланиш механизми сифатида ҳам муҳим аҳамият касб этади.

Ўзбекистон тажрибаси таҳлили шуни кўрсатадики, сўнгги йилларда мазкур соҳада ҳуқуқий ва институционал база сезиларли даражада мустаҳкамланди, инвестиция муҳити яхшиланди ва бир қатор йирик ДХШ лойиҳалари амалга оширилди. Бироқ, молиялаштириш самарадорлигини янада ошириш учун бир қатор долзарб масалаларни ҳал этиш талаб этилади.

Жумладан, молиявий манбаларни диверсификация қилиш, хусусан, инфратузилма облигациялари, ислом молияси инструментлари ва аралаш молиялаштириш моделларини кенг жорий этиш муҳим ҳисобланади. Бу эса лойиҳаларнинг молиявий барқарорлигини таъминлаш ва ташқи қарзларга бўлган боғлиқликни камайтириш имконини беради.

Шу билан бирга, рискларни самарали бошқариш ва уларни давлат ҳамда хусусий сектор ўртасида оптимал тақсимлаш ДХШ лойиҳаларининг муваффақиятида ҳал қилувчи омил ҳисобланади. Хусусан, хусусий секторга қурилиш ва операцион рискларни юклаш, давлат томонидан эса сиёсий ва ҳуқуқий рискларни ўз зиммасига олиш орқали инвесторлар ишончини ошириш мумкин.

Лойиҳаларни баҳолаш тизимини такомиллаштириш ҳам муҳим аҳамиятга эга. “Value for Money”, харажат-фойда таҳлили ва фискал рискларни баҳолаш каби усулларни кенг қўллаш давлат ресурсларидан оқилона фойдаланиш ва нотўғри инвестиция қарорларини олдини олиш имконини беради.

Давлат қўллаб-қувватлаш механизмларини мувозанатли равишда ривожлантириш, жумладан, кафолатлар, субсидиялар ва солиқ имтиёзларини мақсадли қўллаш хусусий сектор иштирокини рағбатлантиради. Бироқ бу

жараёнда бюджет барқарорлигига салбий таъсир кўрсатмаслик муҳим ҳисобланади.

Институционал салоҳиятни ошириш, малакали кадрлар тайёрлаш, рақамли бошқарув тизимларини жорий этиш ва халқаро илғор тажрибаларни адаптация қилиш орқали ДХШ лойиҳаларининг самарадорлигини сезиларли даражада ошириш мумкин.

Умуман олганда, давлат-хусусий шериклик лойиҳаларини молиялаштириш самарадорлигини ошириш молиявий, институционал ва стратегик чоратадбирларни уйғунлаштирган ҳолда амалга оширилиши лозим. Ўзбекистонда бу борада амалга оширилаётган ислоҳотлар ижобий натижалар бермоқда ва уларни изчил давом эттириш мамлакат иқтисодиётининг барқарор ўсиши, инфратузилманинг ривожланиши ҳамда аҳоли фаровонлигининг ошишига хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг «Давлат-хусусий шериклик тўғрисида»ги Қонуни. – Тошкент, 2019.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг давлат-хусусий шериклик соҳасини ривожлантиришга оид қарор ва фармонлари.
3. Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт ва молия вазирлиги ҳузуридаги Давлат-хусусий шерикликни ривожлантириш агентлиги материаллари.
4. World Bank Group. Public-Private Partnerships Reference Guide. – Washington, DC, 2017.
5. OECD. Recommendation of the Council on Principles for Public Governance of Public-Private Partnerships. – Paris, 2012.
6. OECD. Public-Private Partnerships: In Pursuit of Risk Sharing and Value for Money. – Paris: OECD Publishing, 2008.
7. Asian Development Bank. Public-Private Partnership Handbook. – Manila, 2008.
8. European Bank for Reconstruction and Development. Public-Private Partnerships and Infrastructure Development Guidelines. – London.